

Les joguines com a eina de transmissió dels rols de gènere

El Museu d'Història de Catalunya presenta una petita part d'una col·lecció formada per un gran nombre de jocs i joguines procedents de la població de Perafita (Osona) i Roda de Ter (Osona), que han estat cedits pels seus propietaris, Ramona Vila Vall (Can Xelí) i Josep Castellà Suriñach (Cal Paleta). Actualment des de l'Àrea de Registre i Museografia del Museu s'està portant a terme l'inventari i la catalogació d'aquesta col·lecció de joguines (més de 200 peces) per poder-la presentar al públic i posar-la a l'abast de les persones investigadores.

El biaix endocèntric en els relats i discursos expositius arrenca des de les polítiques d'adquisicions que sovint han deixat de banda la representació del gènere i la cultura infantil.

La cultura infantil ha anat generant al llarg dels segles un patrimoni propi, que comprèn tot allò que fa referència al món educatiu i lúdic. Del conjunt d'elements que integren aquesta cultura infantil destaca el seu patrimoni material, del qual són una part molt important les joguines. A Catalunya, a partir del segle XIX i el començament del XX, es va viure clarament un augment quantitatiu i qualitatiu de la producció i fabricació industrial de joguines infantils. Aquest increment va fer que els infants, independentment de la seva procedència o del poder adquisitiu de les seves famílies, hi tinguessin accés cada vegada amb més facilitat.

La joguina ha experimentat una evolució a conseqüència de les noves tecnologies i les necessitats que han anat sorgint: al llarg dels anys, els materials amb què es fabriquen els joguets han anat canviant, i també el que poden fer, però el que és indiscutible que no ha canviat és el fet que els nens continuen jugant. Les joguines són consubstancials amb els infants de tots els temps, entretenen i diverteixen i es fan estimar. I eduquen (per bé i per mal) en el sentit que transporten el món dels adults al dels infants. Els joguets entrenen habilitats, donen ales a la imaginació i rodes a les aspiracions, donen emoció a la competició, ajuden a idealitzar realitats ben crues i tenen també aquella capacitat, tan màgica, de fer retrocedir els adults en el temps amb el record entranyable i imprescindible de quan eren petits.

Actualment, i sobretot a partir dels anys vuitanta del segle XX, el col·leccionisme de joguines a Catalunya s'ha divulgat sensiblement i ja no trobem tan sols els col·leccionistes particulars, sinó que també s'hi han abocat les institucions, que hi dediquen estudis, exposicions i catàlegs.

Les joguines sexistes: perpetuació dels rols

Les joguines, igual que els llibres de text, van ajudar a definir en nens i nenes la segregació de rols designant comportaments estereotipats a un i altre sexe, una discriminació sexual imposada ja des de la infància.

El canvi social i polític produït per l'esclat de la Guerra Civil (1936-1939), unit als interessos polítics i ideològics del nou règim franquista, inspirats en la ideologia del nacionalcatolicisme, va comportar una tornada a la tradició educativa de l'Antic Règim. El nou model ideològic franquista es va imposar i es va propagar en totes les direccions, però sobretot en el context educatiu i lúdic de l'infant. En conclusió, hi trobem dos models completament diferents i oposats, basats únicament en les diferències genètiques i que aboquen les dones a la submissió, l'obediència i el seguiment de l'home.

El nacionalcatolicisme va tornar a l'antic ideal de feminitat d'imposar límits a les dones i situar-les en l'esfera domèstica, i va enfortir així el seu paper d'esposes i mares. Aquest ideari es va difondre a tots els centres educatius a través d'assignatures específiques. Durant tot el franquisme es van reforçar tant la desigualtat de gènere com la separació de rols i les diferències curriculars en l'aprenentatge de matèries «mujeriles», amb la qual cosa les dones van quedar relegades a l'espai domèstic i al desenvolupament de la missió de mares i cuidadores de la llar.

L'escola, un dels agents socialitzadors més potents que existeix, el professorat i els llibres de text van ser emprats per divulgar els nous valors entre la població infantil espanyola, i les joguines no en són cap excepció.

Durant segles i segles la societat ha fet que els nens i les nenes tinguin clar quin és el seu gènere des dels primers anys de vida. Això, entre altres aspectes, es fa per mitjà dels estils de jocs i joguines, que són un reflex dels estereotips de gènere i reforcen els rols de gènere fortament implantats. En definitiva, l'efecte que tenen els jocs sobre els infants és el poder d'encasellar-los en uns rols que han estat creats a priori per la societat.

Per exemple, a les nenes se'ls regalen jocs que promouen actituds més associades a les cures, a les tasques de l'àmbit domèstic, a l'estètica o la imatge personal, i a potenciar un nivell amateur en tot allò que fan. Per contra, als nens se'ls regalen ninos d'acció i jocs que tenen a veure amb el fet d'enfrontar-se a situacions imaginàries o violentes i a potenciar la competitivitat i l'excel·lència en tot allò que fan. Tot això passa fins i tot abans d'aprendre a llegir.

Les joguines o jocs que cauen en la reproducció i promoció d'uns estereotips de gènere perpetuen rols i conductes sexistes. Les característiques i el contingut dels jocs influeixen en la personalitat dels infants i adolescents i constitueixen una font de transmissió d'aprenentatge i valors. La reproducció de conceptes sexistes en les joguines impedeix el ple desenvolupament dels infants i atempta contra el principi d'igualtat d'oportunitats. Jocs i joguines porten implícits uns valors sexistes que tenen influència en la socialització dels nens i de les nenes i en la reproducció de rols de gènere. En definitiva, les joguines i jocs transmeten valors, construccions socials i culturals.

Els rols de gènere, establerts per la societat, estaven molt marcats en el disseny de les joguines d'aquella època i la publicitat reforçava els estereotips sexistes existents. Els infants de finals dels anys cinquanta i sobretot de la dècada dels seixanta van ser la primera generació educada davant del televisor, i vivien quotidianament amb la publicitat d'una societat cada vegada més consumista.

Joguines i gènere femení durant el franquisme

En l'imaginari col·lectiu les nenes són un reflex de les seves mares i són representades com a mestresses de casa o mares relegades a ocupacions laborals secundàries. Entre les nenes, una de les joguines que causava més sensació eren els estris i atuells de cuina petits, més coneguts com a *fireta*. Hi havia una gran varietat d'objectes, com ara olles, plats, culleres i cullerots i, fins i tot, altres objectes de petites dimensions que imitaven aliments de l'època i, juntament amb les nines, formaven part de l'univers infantil femení. Es tractava d'objectes que reproduïen amb la màxima fidelitat els objectes de la vida domèstica i imitaven la mare en les seves funcions i activitats, centrades en la cura de la llar i la mainada. A finals del segle XIX, les firetes van començar fabricar-se amb llauna, que era un aliatge d'acer i estany, molt més resistent, i es van deixar d'utilitzar la fusta o la terrissa. A partir dels anys trenta i quaranta, les cuinetes van incorporar els colors i es començaren a produir cuines senceres amb la seva pica, els armaris, jocs de te i cafè, olles, cassoles... La primera fàbrica de joguines de llauna de l'Estat espanyol fou la Casa Payá i va començar fent eines, setrills i altres objectes de llauna a Ibi, Alacant. A Catalunya, els precursors d'aquesta activitat van ser els anomenats «llauners de Gràcia».

Amb l'arribada de l'electricitat a les cases s'hi van introduir nous aparells elèctrics que en van elevar el confort. L'autèntic *boom* es va produir als anys seixanta amb la gran irrupció dels principals electrodomèstics, que van significar una revolució en les tasques domèstiques i van contribuir a alleugerir les dures feines que assumien les dones. Amb la revolució a la llar es van anar incorporant més estris i aparells de fireta perquè les nenes juguessin: planxes i posts de planxar, màquines de cosir que funcionaven de debò, rentadores, escombres, aspiradores... d'aparença molt realista i que a partir dels anys seixanta van començar a adoptar el plàstic com a matèria principal de construcció. Però una de les joguines que més agradava en aquesta dècada eren els jocs i accessoris sota la denominació genèrica de la Señorita Pepis, produïts per l'empresa barcelonina Graines, SA. Gràcies a la publicitat televisiva, la Señorita Pepis va assolir una gran popularitat i va irrompre en els anys setanta amb conjunts de jocs de perruqueria, tocadors amb maquillatge, tocadors amb bijuteria, disfresses o conjunts de costura..., en definitiva, una extensa gamma de productes ben definits per a la condició de nena. L'any 1969 el responsable de Graines, Enric Giménez i Mañanet, va crear el Club de Amigas de la Señorita Pepis. A l'interior de la caixa de cada joguina hi havia una carta on s'adjudicava a la nena propietària un número de sòcia, signada per la Señorita Pepis. El club arribà a tenir més de cent trenta-vuit mil sòcies d'entre 7 i 14 anys, edat en què eren donades de baixa.

Joguines i gènere masculí durant el franquisme

A l'imaginari col·lectiu els nens eren concebuts com a fusters, mecànics, constructors, esportistes, amants dels automòbils o de les armes. Els primers cotxes o camions eren de llauna i es caracteritzaven pel fet de tenir uns colors intensos i brillants que captivaven petits i grans. Però en la dècada del 1940, durant els primers anys del franquisme, la llauna va patir una certa decadència a causa de la falta de matèries primeres i, de mica en mica, entre el 1950 i el 1975, el plàstic va substituir la llauna, la fusta i el cartó tradicionals en la fabricació de joguets.

La imitació de les activitats dels adults ha estat sempre un dels objectius preferits dels nens i nenes d'arreu del món al llarg de totes les etapes històriques. Arcs, fletxes, espases, pistoles, escopetes... proveïdes de mecanismes per propulsar taps de suro a distàncies curtes o capaces de reproduir el so d'un tret real a través d'un pistó formaven part de les joguines habituals dels nens, tot i que es començaren a fer petites campanyes, encara molt incipients i amb poca repercussió, contra la joguina bèl·lica. Als anys cinquanta i seixanta, la indústria cinematogràfica, fàbrica de somnis i mites, va posar de moda les pel·lícules del gènere *western* que van popularitzar les reproduccions de revòlvers i les disfresses d'indis i de *cowboys*, i altres complements associats com les cartutxeres, l'estrella de xèrif... Així, doncs, en aquella època els nens s'identificaven amb el gènere del *western*, i el fort de fusta, els indis, els soldats i els vaquers de plàstic van ser una de les joguines més desitjades. Als anys setanta aquest fenomen va deixar pas a la Segona Guerra Mundial i va aparèixer al mercat un sofisticat arsenal infantil: fusells, metralletes, granades de plàstic, cascs, tancs... a poc a poc la joguina va caure en una crisi generalitzada, motivada per l'aparició de les videoconsoles, on una altra vegada apareixien alguns videojocs de gran violència i competitivitat que animaven els nens a convertir-se en grans jugadors, lluny de ser simples aficionats.

La joguina en l'actualitat

El Règim, l'Església i la Falange van crear un model de dona i d'home que es va perpetuar durant la dictadura. Encara avui, en la societat actual, es pot observar una profunda interiorització d'aquests rols en les mentalitats de generacions i generacions de persones que van ser educades durant aquell període. La socialització i l'educació franquista rebuda havia enfortit els estereotips de gènere, que, encara ara, són difícils de trencar i han marcat fortament les pautes de discriminació i distribució per gèneres de la societat i el món laboral actual.

Actualment, la joguina s'ha convertit en un element més de la societat de consum. En els darrers cinquanta anys, i malauradament encara avui en algunes ocasions, els jocs i les joguines es presenten en els catàlegs reproduint els estereotips de gènere. El Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC) ha denunciat en el seus informes que en l'actualitat encara es continua donant una visió esbiaixada, binària i sexista de les joguines a través de la televisió i de les plataformes digitals. Per exemple, les nenes es disfressen i es maquillen i tenen cura d'un nino que imita un nadó o un animal de companyia. Els nens juguen amb videoconsoles i es preparen per defensar-se, simulen lluites i condueixen vehicles teledirigits. Però també actualment s'han donat a conèixer iniciatives d'empreses que defugen els estereotips a l'hora de presentar les joguines i els jocs.

L'informe anual de l'any 2019 del Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC) constata que quasi la meitat dels anuncis (48%) que es van emetre a TV3, al Super3 i a 8tv entre el 10 d'octubre i el 15 de desembre contenien estereotips de gènere, cosa que significa un 17% més que l'any anterior i una de les pitjors dades registrades des que l'ens va començar a fer-ne un seguiment l'any 2001. Una bona part dels espots publicitaris encara avui dia teixeixen una correlació entre les joguines que s'exhibeixen i el gènere de qui apareix com a protagonista del relat publicitari.

Cal possibilitar que les nenes i els nens (i també aquelles persones que s'identifiquin amb un gènere no binari) juguin amb diferents jocs, independentment de quina identitat de gènere els hagi atribuït la societat. El fet de jugar només amb uns determinats tipus de jocs limita el seu desenvolupament. Cal que cada infant pugui tenir com més experiències de joc millor i al més diverses possibles per afavorir l'heteronormativa i crear una societat més equitativa, diversa, curiosa i lliure de violències.